

Ткаченко Д.О., аспірант

ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України"

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ НА ВНУТРІШНЬОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

Виявлено тенденції та особливості взаємодії транснаціональних корпорацій (ТНК) з національною економікою, владними інституціями, бізнес-одинацями і домашніми господарствами України. Запропоновано комплекс заходів щодо оптимізації такої взаємодії.

Ключові слова: *внутрішній ринок, економіка, інвестиції, інновації, оподаткування, персонал, соціальна сфера, транснаціональні корпорації.*

D. Tkachenko,

Postgraduate Student,

SO "Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine"

TENDENCIES AND PECULIARITIES IN THE ACTIVITIES OF TRANSNATIONAL CORPORATIONS ON UKRAINE'S DOMESTIC MARKET

The article reveals various tendencies and peculiarities in the relationship between transnational corporations (TNC) and Ukrainian national economy, in particular, its authorities, businesses and households. Besides, a set of measures to optimize this relationship have been proposed.

Keywords: *domestic market, economy, investments, innovation, tax policies, staff, social sphere, transnational corporations.*

JEL: D4, D61

Постановка проблеми. Глобалізація світової економіки зумовила зростання кількості транснаціональних корпорацій (ТНК) та обсягів їх глибокого проникнення у світову й національні економічні системи. З огляду на обсяги виробництва, кількість працюючих, розміри інвестицій, інноваційну діяльність, прибутки, саме транснаціональні корпорації є одними з ключових господарюючих суб'єктів у всіх без винятку економічних системах, що поділені за територіальним принципом (світової, міжнародній, національних, між-регіональних, регіональних).

Як і будь-яке економічне явище, діяльність транснаціональних корпорацій несе позитиви

й негативи світовій економічній системі, національним економічним системам країн-донорів (тобто тих, де територіально розміщена материнська компанія ТНК) та національним економічним системам країн-реципієнтів (тобто тих, де працюють філіали ТНК).

Діяльність транснаціональних корпорацій в Україні необхідно розцінювати з кількох позицій: з одного боку, країна потребує активізації інвестиційних вкладень та інноваційної діяльності у пошуках шляхів виходу з жорсткої депресії національної економіки після двох послідовних економічних криз, – а цього неможливо досягти без участі ТНК; з іншого

боку, як країна-реципієнт вона має збільшити ефективність взаємодії з ТНК.

За таких умов необхідне детальне вивчення тенденцій і особливостей діяльності ТНК у національній економічній системі України з метою пошуку нових можливостей для прискореного зростання та уникнення потрапляння під їх всеосяжну владу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми функціонування транснаціональних корпорацій та їх вплив на національну економіку України вивчали такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як: Дж.Бейлі, Р.Брейлі, О.Гринь, Дж.Даннінг, А.Дунська, Р.Кейвс, Г.Коуз, А.Креховець, С.Маєрс, В.Мотриченко, І.Ночвіна, М.Овчарук, О.Радченко, С.Росс, С.Хаймер, Н.Чумак та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. За наявності ґрунтовних наукових напрацювань з проблем діяльності ТНК в Україні та їх впливу на національну економіку, висока мінливість економічної ситуації в країні вимагає повсякчасного моніторингу співпраці країни та транснаціональних корпорацій та його детального аналізу з огляду на те, що вітчизняна економічна система пройшла крізь дві послідовні кризи та перебуває у депресії.

Мета статті – виявити тенденції і особливості співробітництва ТНК з економікою України, а також розробити рекомендації щодо підвищення його ефективності.

Виклад основного матеріалу. З часу здобуття незалежності Україна активно вибудувала свої стосунки з транснаціональними корпораціями. Її хронологія, зважаючи на дослідження ряду науковців¹, така.

1. 1991–1993 рр. – поступове входження ТНК в економіку України – імпорتنі операції, відкриття представництв та утворення спільних підприємств з приватними та державними національними виробниками.

2. 1993–1998 рр. – активне проникнення ТНК в Україну шляхом використання максимальної кількості інструментів: імпортних операцій, відкриття представництв, філій, дочірніх підприємств, утворення спільних підприємств, купівлю діючих приватних та державних підприємств.

3. 1998–2008 рр. – розвиток діяльності ТНК в Україні при збільшенні тиску на них державних та муніципальних органів влади, національних виробників. Різде скорочення входження у країну нових транснаціональних корпорацій.

4. 2008–2013 рр. – скорочення присутності ТНК в Україні внаслідок кризи національної економіки та збільшення тиску державних і муніципальних органів влади, національних виробників. Зростання присутності транснаціональних корпорацій, що перебувають під контролем російських бізнесменів, та перехід частини власності ТНК до національних фінансово-промислових груп.

5. 2013–2017 рр. – скорочення присутності ТНК в Україні внаслідок кризи національної економіки та скорочення ємності національного ринку. Перехід до імпортних операцій та чітка спрямованість на присутність лише у певних галузях економіки (АПК, торгівлі, банківській сфері, харчовій промисловості).

За твердженням Н.Чумак², М.Овчарука та В.Мотриченко³, А.Креховець⁴, транснаціональні корпорації дуже зацікавлені у співпраці з Україною з огляду на її переваги у світовому економічному просторі: наявність значних невикористаних природних ресурсів; підготовлену робочу силу, яка коштує відносно недорого; значний виробничий потенціал; транзитні можливості; ємність внутрішнього ринку; високий рівень доступу до зовнішніх ринків збуту; низький рівень ефективного законодавчого регулювання діяльності суб'єктів господарювання; низькі екологічні вимоги;

¹ Хоменко І.Б. Вплив транснаціональних корпорацій на конкурентне середовище національної економіки: автореф. дис.... канд. екон. наук: 08.00.02. Київ, 2010. 21 с.; Неміровська О.В. Формування ефективного механізму взаємодії національної економіки з транснаціональними корпораціями: дис.... канд. екон. наук: 08.00.03. Ірпінь, 2016. 241 с.; Болгарова Н.К., Паневник Т.М. Транснаціоналізаційні процеси в економіці України. *Бізнес-інформ*. 2013. № 12. С. 33–38.

² Чумак Н.В. Проблемні аспекти діяльності транснаціональних корпорацій в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки* / МНУ ім. В.О. Сухомлинського. 2016. № 9. С. 719–723.

³ Овчарук М.П., Мотриченко В.М. Особливості поширення та впливу ТНК на економіку України. *Фінансовий простір*. 2013. № 3(11). С. 61–67.

⁴ Креховець А.В. Вплив ТНК на економічний розвиток України. *Молодий вчений*. 2016. № 12(39). С. 767–771.

рівень системи освіти; низькі витрати на підготовку персоналу; високі адаптивні можливості економіки, населення та країни.

Водночас на шляху здійснення фінансово-господарської діяльності ТНК в Україні виникають суттєві перешкоди. Відштовхуючись від досліджень О.Радченко та О.Шавлюк⁵, а також А.Дунської та М.Пашенко⁶, можемо назвати такі перешкоди, як: складність виходу на внутрішній ринок; висока ємність "тіньової" економіки; корупція; поганий рівень захисту інтелектуальної власності; низький рівень доходів домашніх господарств; суттєві проблеми із захистом інтересів інвесторів, у тому числі іноземних; заплутане і складне нормативно-законодавче регулювання функціонування бізнес-одиниць у країні; відсутність дієвих механізмів залучення і стимулювання іноземних інвестицій; значний податковий тиск.

Слід наголосити на суттєвих труднощах взаємодії України та транснаціональних корпорацій. Девід М.Гордон щодо подібного випадку зауважує: "Взаємовідносини між ТНК і національними урядами є одночасно кооперацією і конкуренцією; взаємною підтримкою і безперервним конфліктом; вони перебувають у діалектичній взаємодії, виконуючи схожі й водночас абсолютно протилежні ролі, причому жодна зі сторін не може стати домінуючою в цьому процесі"⁷.

Тобто між урядом України, національними бізнес-одиницями, домашніми господарствами та транснаціональними корпораціями відбувається постійна боротьба за отримання прибутків та інших видів зиску. Ситуація ускладнюється тим, що для ТНК Україна є країною-реципієнтом, що суттєво зменшує наші можливості впливати на діяльність транс-

національних корпорацій на національному ринку і регулювати її.

Сфери інтересу ТНК в економіці України, з урахуванням її кризового стану в 2008–2009 рр. і 2013–2015 рр. та сучасного посткризового депресивного розвитку, визначилися таким чином (табл. 1).

Для оцінки тенденцій та особливості діяльності транснаціональних корпорацій в економіці України необхідно розкрити особливості входження ТНК на національний ринок та охарактеризувати стратегії їх функціонування на ньому.

Добре простежуються чотири головні шляхи такого входження: імпорт – відкриття власного представництва (Sony, Panasonic, Hewlett – Packard та ін.); імпорт – відкриття представництва – купівля української компанії (Nestle, Mondelez International Inc., Danone та ін.); купівля діючого виробництва і інтеграція його у ТНК (British American Tobacco, Japan Tobacco International, Philip Morris International, Imperial Tobacco Group та ін.); побудова власного виробництва і вихід на внутрішній ринок України (McDonald's, Metro Cash&Carry, Volkswagen AG та ін.).

Стратегії функціонування ТНК на внутрішньому ринку України наведено на рис. 1.

Таким чином, зауважимо, що фінансово-господарська діяльність ТНК в Україні суттєво обмежена.

Беручи до уваги наукові розвідки Р.Гріффіна та М.Пастея⁸ [15], можемо виокремити сім базових складових взаємодії країни-реципієнта (у тому числі України) з транснаціональними корпораціями: фінансові потреби (інвестиції); людський капітал (робоча сила); фіскальна система (оподаткування); валютна політика (інвестиції, експорт, платіжний баланс країни); інновації; розвиток національних виробників; соціальна сфера.

Охарактеризуємо ці складові взаємодії України та ТНК мовою цифр, використавши дані за 2010–2016 рр. Державної служби статистики України⁹.

⁵ Радченко О.П., Шавлюк О.І. Розвиток та особливості впливу ТНК на економіку України. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. 2015. № 2, Т. 14. С. 102–111.

⁶ Дунська А.Р., Пашенко М.С. Аналіз сучасного стану розвитку транснаціональних корпорацій та характер їх функціонування в Україні. *Економічний вісник НТУУ "КПІ"*. 2016. №. 13. С. 92–99.

⁷ Gordon David M. Fat and mean: the corporate squeeze of working Americans and the myth of managerial "downsizing". New York: Martin Kessler Books, 1996.

⁸ Griffin R.W., Pustay M.W. International Business: a Managerial Perspective. Addison-Wesley Publ. Co., 1996.

⁹ Соціальна-економічна інформація / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Галузева структура присутності ТНК в економіці України

№ з/п	Галузь національної економіки України	ТНК
1	Харчова промисловість	Nestle (Швейцарія), Bunge Limited (США), Cargill (США), Kernel Holding SA (Люксембург), Carlsberg (Данія), Sun Interbrew (Бельгія), Mondelez International Inc. (США), McDonald's (США), Coca-Cola (США), PepsiCo (США), Groupe Lactalis (Франція), Bel Group (Франція), Danone (Франція), KFC (США).
2	Тютюнова промисловість	British American Tobacco (Велика Британія), Japan Tobacco International (Японія), Philip Morris International (Швейцарія), Imperial Tobacco Group (Велика Британія).
3	Торгівля	Metro Cash&Carry (Німеччина), Auchan Group (Франція), JYSK (Данія), Billa – REWE Group (Німеччина).
4	Фінансовий сектор	Raiffeisen Bank International (Австрія), BNP Paribas (Укрсиббанк) (Франція), ABN Holdings S.A. (Люксембург).
5	Страховий ринок	AXA Group (Франція), Vienna Insurance Group (Австрія), UNIQA Group (Австрія), PZU SA (Польща).
6	Телекомунікації	Deutsche Telecom (Німеччина), Telenor group (Норвегія).
7	Інші галузі економіки	Procter&Gamble – побутова хімія (США), Royal Dutch Shell – нафтогазова промисловість (Нідерланди – Велика Британія), Toyota – машинобудування (Японія), Volkswagen AG – автомобільна промисловість (Німеччина) та інші.

Джерело: складено автором на основі: Прохорова М.Е. Особливості та тенденції розвитку процесів транснаціоналізації в XXI столітті. *Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право)*. 2015. № 2. С. 88–98; Ночвіна І.О. Особливості діяльності транснаціональних корпорацій в Україні та їх вплив на національну економіку. *Збірник наукових праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Економіка*. 2014. № 14. С. 200–207; Підгірна В.Н., Ватаман А.В. Вплив діяльності транснаціональних корпорацій на економічний розвиток України. *Науковий вісник БДФЕУ. Економічні науки*. 2014. №. 26. С. 457–465; Печенка О.І., Косенко В.І. Аналіз стратегій діяльності американських ТНК на ринку України. *Економіка. Управління. Інновації*. 2014. № 1(11). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2014_1_84

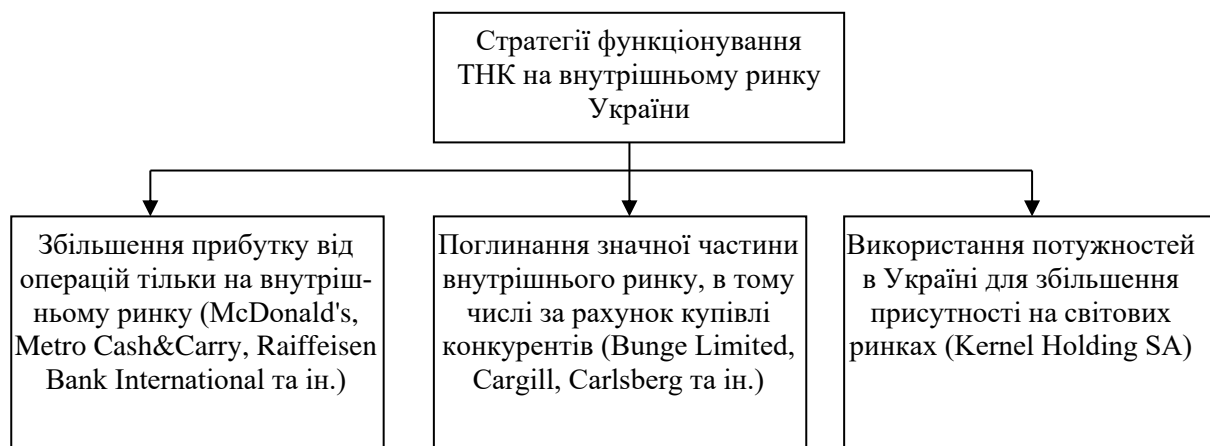

Рис. 1. Стратегії функціонування ТНК на внутрішньому ринку України

Джерело: складено автором на основі: Пенська І.О. Особливості впливу ТНК на економічний розвиток України. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. Серія: Економічні науки*. 2015. № 3 (80). С. 114–124.

Тренд щодо прямих іноземних інвестицій в економіку України у 2010–2016 рр. змінився починаючи з 2014 р.: так, у 2010–2014 рр. чітко простежується висхідний тренд – збільшення інвестицій на 16781,1 млн дол. США при темпі зростання 137,73%, а у 2014–2016 рр. – вже значне зменшення інвестицій – на 16048,5 млн дол. США при темпі зростання 70,12%.

Оцінка прямих іноземних інвестицій у національну економіку за країнами походження у 2010–2016 рр. показала, що значний обсяг інвестицій – це реінвестування вітчизняного капіталу національними виробниками через країни-офшори (Кіпр, Віргінські острови, Беліз, Панаму, Сейшельські Острови та ін.), у той час як інвестиції з країн, де перебувають материнські компанії ТНК, які представлені в Україні, були середніх розмірів (55–65% від усього обсягу інвестицій) і у 2014–2016 рр. зменшувалися.

Проаналізувавши прямі іноземні інвестиції у національну економіку за галузями, слід зазначити, що ключовими галузями для інвестування ТНК є харчова та тютюнова промисловість, торгівля, фінансовий сектор, страховий ринок, телекомунікації (табл. 1).

Частка робітників, зайнятих на підприємствах ТНК, у 2010–2016 рр. не перевищувала 2,5%, демонструючи чітку тенденцію до зниження у 2014–2016 рр. При цьому навіть у харчовій промисловості, де присутність ТНК найбільша, питома вага працюючих у них не перевищувала 8%, зменшившись за період дослідження на 1,01% – з 7,81% у 2010 р. до 6,80% у 2016 р. (зниження спостерігалось під час усього періоду дослідження).

Рівень сплати податків ТНК, що працюють на внутрішньому ринку України, у період дослідження не перевищував 4% від загальної суми податкових доходів держави. Відзначимо збільшення розмірів податкових платежів у 2010–2016 рр., що переважно було викликано інфляційними та девальваційними процесами в країні у 2013–2016 рр.

Питома вага експорту транснаціональних корпорацій у загальному експорті України у 2010–2016 рр. не перевищувала 2,5%, демонструючи постійне падіння. Характерною тут є ситуація з експортом ТНК, що працюють у харчовій промисловості країни: так, з 2010 р. до 2016 р. питома вага таких підприємств

у загальному експорті України зменшилась на 0,44% – до 0,44% у 2016 р., а їх питома вага у експорті продукції харчової промисловості зменшилась на 3,53% – до 1,05% у 2016 р.

Враховуючі низькі темпи інвестування ТНК і високу прибутковість їх підприємств, а також виведення валютних коштів у рамках інвестиційних програм цих підприємств і виплат дивідендів, слід зауважити про вкрай негативний вплив ТНК на валютну політику та зовнішньоторговельний баланс України.

Оцінка інноваційної активності транснаціональних корпорацій в Україні дає підстави констатувати вкрай низькі витрати на інновації, намагання продовжити життєвий цикл інновацій, що були реалізовані в економічно розвинених країнах і країнах, економіка яких активно розвивається. Підтримуємо точку зору О.Щербак про те, що ТНК намагаються реалізувати в Україні псевдоінвестиційні стратегії стосовно інновацій, коли сума таких інвестицій є критично незіставною з обігом материнської компанії або підприємств, що здійснюють у країні фінансово-господарську діяльність¹⁰.

Дослідження закупівельної активності ТНК, що здійснюють власну фінансово-господарську діяльність на внутрішньому ринку України (сировини, обладнання, пакувальних та інших матеріалів), продемонструвало яскраву сировинну спрямованість, що призводить до деформації національної економіки та вкрай обмежено стимулює національних виробників.

Дуже слабкий внесок ТНК у соціальну сферу та соціальні проекти України. Так, у 2010–2016 рр. частка транснаціональних корпорацій у приватних інвестиціях у вітчизняну соціальну сферу не перевищувала 3,3%. При цьому більшість соціальних проектів та інвестицій у розвиток соціальної сфери від ТНК або мали маркетинговий характер, або були спрямовані на підготовку персоналу для українських підприємств, що входять до їх складу.

В результаті аналізу можемо виділити такі особливості діяльності ТНК на внутрішньому

¹⁰ Щербак О.В. Діяльність ТНК в Україні та їх вплив на економічний розвиток країни. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2013. № 4 (51). С. 376–380. С. 379.

ринку України: намагання максимально зменшити свої ризики при здійсненні діяльності в нашій країні; акцент тільки на високоприбуткових або стратегічно важливих для материнських компаній галузях економіки України; мінімізація витрат на непрофільну діяльність ТНК з намаганням отримати максимальний зиск.

Відповідно до цього тенденції функціонування транснаціональних корпорацій на внутрішньому ринку України такі: мінімізація інвестиційних вкладень при намаганні отримати максимальну віддачу зі швидким виводом прибутків до материнської компанії; мінімізація вкладень у підготовку персоналу і намагання оптимізації на своїх дочірніх підприємствах в Україні за рахунок жорсткої інтенсифікації праці; оптимізація оподаткування власних підприємств, що працюють у країні з намаганням максимально зменшити податкові платежі в Україні до бюджетів різних рівнів; зосередження тільки на роботі на внутрішньому ринку без реалізації експортного потенціалу українських підприємств, що входять до їх структури; максимально низькі витрати на інновації та застосування псевдоінвестиційних стратегій інноваційної діяльності в Україні; акцент тільки на сировинному напрямі закупівель на внутрішньому ринку країни; мінімальна підтримка соціальної сфери країни.

Таким чином, підсумовуючи наведені особливості та тенденції здійснення фінансово-господарської діяльності транснаціональних корпорацій на внутрішньому ринку України, слід відзначити їх вкрай негативний вплив на національну економіку, спрямований на отримання максимального зиску при мінімальних вкладеннях. При цьому діяльність ТНК в Україні призводить до формування неефективної структури національної економіки, девальваційного тиску на національну валюту, зменшення прибутковості діяльності національних бізнес-одиниць.

Така ситуація є неприпустимою з огляду на сучасний посткризовий етап розвитку вітчизняної економіки та вимагає коригування шляхом розроблення комплексу відповідних заходів: нормативно-правових, що чітко регламентуватимуть діяльність ТНК в Україні та будуть спрямовані на стимулювання їх інвестиційної й інноваційної діяльності саме у нашій країні; адміністративних, що зумовляватимуть жорсткий контроль діяльності ТНК в економічній, соціальній, екологічній сферах; регіональних, що регулюватимуть розвиток взаємовідносин регіонів України (з наданням переваги депресивним територіям) з транснаціональними корпораціями.

Розроблення та послідовна реалізація такого комплексу заходів дозволить збалансувати інтереси й організувати коректну співпрацю між транснаціональними корпораціями та державою та між ТНК і вітчизняними суб'єктами таких взаємовідносин.

Висновки і пропозиції. Встановлення переваг і перепон на шляху плідної співпраці ТНК і України шляхом визначення головних особливостей і тенденцій діяльності ТНК на внутрішньому ринку країни дозволяє говорити про унормування взаємовідносин і вироблення певної стратегії дій у цьому напрямі. З цією метою державним інституціям було запропоновано для реалізації відповідний комплекс заходів щодо підвищення ефективності взаємодії між Україною, її державними і регіональними владними інституціями, бізнес-одиницями, домашніми господарствами та ТНК.

Подальші дослідження необхідно сконцентрувати на деталізації заходів, що сприятимуть підвищенню ефективності взаємодії України та транснаціональних корпорацій у рамках їх функціонування на внутрішньому ринку країни.